

NASZA ZIEMIA WRZESIŃSKA

Starosta i Starostwo Powiatowe – dzieje urzędu powiatowego

W wyniku reformy administracyjnej od 1999 roku znów na mapie kraju widnieją powiaty. Obecnie są to jednostki terytorialne będące we władaniu lokalnych wspólnot samorządowych. Czyli krótko mówiąc mieszkańcy danego powiatu tworzą organy władzy samorządowej (radę powiatu i zarząd powiatu), które kierują sprawami przypisanymi powiatowi. Przywrócono także powiat wrzesiński. Tworzy on obecnie wspólnotę mieszkańców pięciu gmin: Wrzesni, Nekli, Miłosławia, Kołaczkowa i Pzdr.

Powiaty sądowe

Jednostki administracyjne, jakimi były powiaty, zwane po łacinie *districtus* (czyli dystrykt), w Polsce formowały się w XIV w. W pewien sposób zastąpiły dotychczasowe kasztelanie, stając się jednostkami nieco większymi. Powstałe powiaty stanowiły okręgi i administrację sądową. Określone terytorium objeżdżał sąd ziemski, żeby w ustalonych terminach, tzw. roczkach, ferować wyroki. Zresztą sama polska nazwa powiat wywodzi się od słów *dzień wietny*, czyli dzień, w którym zbierali się przedstawiciele danej wspólnoty tworząc *wiec*, podczas którego odbywały się właśnie roczki przybyłego sądu ziemskiego. W skład takiego sądu wchodził starosta (reprezentujący władzę), sędzia, podsędek, podkomorzy i pisarz. Kandydatów na sędziego, podsędkę i pisarza typował sejmik ziemski, zaś wyboru dokonywał król. On też wybierał starostę. Sąd ziemski prowadził księgi grodzkie, w których zapisywano wszystkie wyroki i decyzje sądu oraz sprawy niesporne, majątkowe. W związku z tym gdzieś trzeba było przechowywać kancelarię i archiwum sądowe. Ustaliły się w ten sposób siedziby poszczególnych powiatów. Najczęściej w grodach i przekształcających się w miasta stanowiących ośrodki gospodarcze i społeczne dla danego terenu. Jeżeli chodzi o tereny dzisiejszej ziemi wrzesińskiej, są to powiat pyzdrowski (jako kontynuacja kasztelani gieckiej) i powiat gnieźnieński (jako kontynuacja kasztelani gnieźnieńskiej). Pod względem przynależności wojewódzkiej oba powiaty pyzdrowski i gnieźnieński leżały w województwie kaliskim. Formą samorządu, ale tylko dla szlachty, był sejmik ziemski. Szlachta z naszego terenu, ale także z całej tzw. Wielkopolski właściwej, czyli województw poznańskiego i kaliskiego, sejmikowała od 1449 r. w Środzie. Obradowano w kolegiacie lub w jej otoczeniu. Tu podejmowano decyzje, jakie przedstawiano na sejmiku generalnym dla całej prowincji wielkopolskiej (Wielkopolska z Kujawami, Sieradzem i Łęczycą) w Kole. W 1791 r. jedna z ustaw Sejmu Czteroletniego wydzieliła z powiatu pyzdrowskiego powiat średzki, a z gnieźnieńskiego powiat powidzki. Według tej reformy odtąd sejmiki powiatowe miały zbierać się w kościołach parafialnych w siedzibie powiatu.

Czasy zaborów

Już w 1793 r. nasze tereny w II rozbiórce Rzeczypospolitej zajęli Prusacy. Powiaty (*Kreis*) gnieźnieński, powidzki, pyzdrowski i średzki znalazły się w prowincji Prusy Południowe, w departamencie poznańskim. Co ciekawe, początkowo miasta były wydzielone

z powiatów i podlegały radcom skarbowym. Spod kompetencji powiatów wyjęto też sądownictwo jako osobną kategorię władzy podległą królowi. Na czele powiatu stał *landrat* (radca ziemski) podporządkowany ściśle Komercjo- Wojskowo-Ekonomicznej (rodzaj rządu prowincjonalnego). W prowincji Prusy Południowe nie zbierały się już sejmiki powiatowe.

W okresie Księstwa Warszawskiego wprowadzono administrację na wzór francuski, trwając jednocześnie przy rozwiązaniach wprowadzonych przez państwo pruskie. Na czele powiatu stał podprefekt wybierany przez władzę, podległy bezpośrednio prefektowi departamentu. Podprefektem powiatu pyzdrowskiego był Adam Moszczeński, dziedzic Gutowa Małego i Grzymysławic. Podprefekta zobowiązano do wykonywania aktów normatywnych i przeprowadzania kontroli. W 1809 r. wprowadzono organy samorządowe – w powiatach rady powiatowe. Zbierały się one raz w roku na sesje 10-dniowe. Do ich zadań należały rozkład ciężarów na dwory, miasta i wsie (czyli nakładanie obowiązków), opiniowanie potrzeb powiatu oraz zażeń na podprefekta.

Zmiany nastąpiły po upadku Księstwa. Powróciła pruska administracja. Na czele powiatu pyzdrowskiego stanął *landrat*. Został nim także Adam Moszczeński (1818-1834). Pełnił on funkcje administracyjne i policyjne. Nominował go król spośród kandydatów prezentowanych przez sejmiki powiatowe. W 1816 r. granice powiatów dostosowano do nowych warunków politycznych. Po uzgodnieniach władz pruskich i rosyjskich 11 listopada 1817 r. Pyzdry przekazano do Królestwa Polskiego. W marcu 1818 r. *landrat* pyzdrowski przeniósł się do Wrzesni-Opieszyna. Za nim powędrowały sąd pokoju i kasa powiatowa. *Landrat* był urzędnikiem państwowym. Kierował urzędem *landrackim* (*Landratura*), do pomocy miał sekretarza powiatowego (*Kreissekretär*), pisarza i posłańca powiatowego. *Landratura* zatrudniała także tłumacza. Do dyspozycji *landrata* pozostawali żandarmi. *Landraci* mieli obowiązek reprezentować interesy ludności powierzonego im powiatu. Równocześnie należało do nich wpajanie miłości do króla i pruskiej ojczyzny. Mieli także utrzymywać stosunki towarzyskie na poziomie stanowym z reprezentantami ludności, przede wszystkim z miejscowym ziemiaństwem. Kolejnymi *landratami* byli już tylko Niemcy: von Graevenitz (1834-1838), J. N. F. von Schlotheim (1838-1845), von Bärensprung (1848-1851), E. Freymark (1853-1863), von Pilsach (1863-1868), J. Feige (1873-1876), H. von Seidlitz (1876-1883), von

Pracownicy Wydziału Powiatowego we Wrzesni, czyli starostwa, 1921 r. (po środku stoi starosta Adam Charkiewicz), ze zbiorów Muzeum Regionalnego we Wrzesni

Loos (1883-1890), Kühne (1890-1901), A. von Massenbach (1901-?), E. von Haber (1908-1918). *Landrat* sprawował także opiekę nad szkolnictwem. Od 1872 r. sprawy nadzoru pedagogicznego przejęli powiatowi inspektorzy szkolni we Wrzesni i Miłosławiu. *Landratom* w terenie podlegali wójtowie. Na terenie powiatu wójtostwa działały we Wrzesni, Bardzie, Brudzewie, Graboszewie, Grabowie Królewskim, Miłosławiu, Żerkowie, Brzostkowie i Śmiełowiu. W 1836 r. zlikwidowano je i powołano obwody komisaryczne we Wrzesni, Miłosławiu, Żerkowie i Wólce (później w Strzałkowie), którymi zarządzali komisarze obwodowi (*Distriktskomisare*). Obwody posiadały szeroką władzę policyjną w zakresie porządku, budownictwa, melioracji, ochrony przeciwpożarowej, itd. W 1886 r. obwód żerkowski przeszedł do nowo powstałego powiatu jarocińskiego. Od 1872 r. powiat stanowił korporację samorządową. Organem uchwałodawczym i kontrolującym był sejmik powiatowy. Organ wykonawczy stanowił wydział powiatowy, który wykonywał uchwały i kontrolował działania gmin.

Polska odrodzona, okupacja, Polska Ludowa

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. w poznańskim pozostawiono pruskie przepisy administracyjne. Nadal więc organem uchwałodawczym był sejmik powiatowy, zmieniony w 1934 r. na radę powiatową. W pierwszej fazie liczyła ona 30, później 14 radnych. Radni wybierani byli na 4 lata przez członków rad miejskich i

rad wiejskich. Rada uchwałała rodzaje i wysokość podatków, dodatków komunalnych do podatków państwowych, wymiar i pobór opłat drogowych. Organem wykonawczym pozostawał wydział powiatowy wybierany przez radę. Na jego czele stał starosta mianowany przez ministra spraw wewnętrznych i podlegający bezpośrednio wojewodzie. W okresie międzywojennym starostami byli: Franciszek Czapski (1918-1921), Adam Charkiewicz (1921-1929), Bronisław Chodakowski (1930-1932), Leon Gallas (1932-1934), Zygmunt Kowalewski (1934-1939) i Kazimierz Rościszewski (1939). Starościom podlegały w terenie miasta (Wrzesnia i Miłosław) oraz wójtostwa (Wrzesnia-Północ, Wrzesnia-Południe, Miłosław, Borzykowo, Strzałkovo).

Zaraz po zajęciu przez niemieckiego okupanta powiatu wprowadzono niemieckich urzędników. Utrzymano zastany podział administracyjny. Powiatem zarządzał tymczasowy komisarz powiatowy (*Landkomissar*), którym we wrześniu 1939 r. został P. Guethermuth. Od 26 października 1939 r. ustanowiono *landrata* H. Nieritza. Od 1941 r. *landratem* do końca wojny był Büttner. *Landrat* pełnił równocześnie funkcję kierownika powiatowej NSDAP (*Kreisleiter*). Podlegały mu wszystkie urzędy i instytucje na terenie powiatu, za wyjątkiem policji bezpieczeństwa. Oczywiście nie funkcjonowała rada powiatowa.

Pod koniec II wojny światowej PKWN 22 lipca 1944 r. ogłosił, że on sprawuje władzę za pośrednictwem hierarchicznej struktury wojewódzkich, powiatowych, miejskich

lub gminnych rad narodowych. W zasadzie nowe przepisy o administracji utrzymywały status, jaki organizowała tzw. ustawa scaleniowa z 1933 r. Do 1950 r. rada powiatowa funkcjonowała jako organ samorządu terytorialnego. Jednak członkowie rady nie pochodzili z demokratycznych wyborów, tylko z klucza partyjnego. Na czele Wydziału Powiatowego we Wrzesni stali starostowie Jan Bees i Jan Ociepka. W 1950 r. zlikwidowano samorząd terytorialny (także urząd starosty i wydział powiatowy). Organem władzy w powiecie była Powiatowa Rada Narodowa. Realizowała ona swoje zadania przez podległe jej Prezydium PRN. Był to terenowy organ administracji państwowej, który „wrażał wolę ludu pracującego”. W 1958 r. rada otrzymała pewną samodzielność. W 1973 r. zniesiono Prezydium PRN, a jej funkcje powierzono naczelnikowi powiatu. 1 czerwca 1975 r. zlikwidowano powiat wrzesiński. W 1990 r. wprowadzono Urząd Rejonowy jako terenowy organ administracji rządowej. Swoim zasięgiem obejmował gminy Wrzesnia, Nekla, Miłosław i Kołaczkowo. 1 stycznia 1999 r. przywrócono powiat, ale już jako jednostkę samorządową. Jego organami są Rada Powiatu i Zarząd. Na czele Zarządu stoi starosta, posiadający kompetencje dawnego Prezydium PRN.

Sebastian Mazurkiewicz